

УДК 342.73:336.27

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.75>

ФІНАНСОВІ АКТИВИ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Єсімов С.С.,*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Єсімов С.С. Фінансові активи у системі фінансових правовідносин.

У статті розглянуто фінансові активи у системі фінансових правовідносин з позиції чинного законодавства та нормативних актів Європейського Союзу. Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин щодо фінансових активів. Мета статі полягає у виробленні науково обґрунтованих висновків про фінансові правовідносини, пов'язані з використанням фінансових активів у господарському обороті. У роботі використовуються діалектичний, логічний, системний, аналізу та синтезу, формально-юридичний, порівняльно-правовий та інші методи наукового пізнання. Встановлено, що фінансові активи підприємства, установи, організації є окремою групою активів, наданих грошовими коштами або іншими, переважно нематеріальними благами, що містять грошові вимоги, які мають грошову оцінку та здатні приносити економічну вигоду державі у процесі утворення, розподілу та використання фондів грошових коштів (державних і недержавних), спрямованих на рішення суспільних завдань. Фінансовий актив є міжгалузеву категорією. З матеріальної точки зору фінансовий актив характеризується як фонд коштів господарюючого суб'єкта, з фінансово-правової позиції фінансовий актив є джерелом доходів бюджету, який у процесі оподаткування пов'язує фонд коштів господарюючого суб'єкта з публічними грошовими фондами. Фінансові активи з метою податково-правового регулювання можуть бути представлені як майно та майнові права. До фінансових активів відносяться готівкові та безготівкові кошти, документарні та бездокументарні цінні папери, цифрова валюта, пайові інструменти, цифрові фінансові активи (включаючи гібридні права), права вимоги, що впливають з різних підстав, дебіторська заборгованість. Указано, що суб'єкти господарювання, які ведуть підприємницьку діяльність, наділені правом самостійно здійснювати фінансову діяльність, після сплати податків і обов'язкових платежів розпоряджатися прибутком, що залишився. Розуміння правової природи та змісту фінансових активів дозволяє систематизувати підходи щодо місця в системі

фінансових правових відносинах і використання цих ресурсів у господарській діяльності.

Ключові слова: активи, фінанси, господарський оборот, фінансова діяльність, правова природа, кошти.

Yesimov S.S. Financial assets in the system of financial legal relations.

The article examines financial assets in the system of financial legal relations from the point of view of current legislation and regulatory acts of the European Union. The object of the study is a set of social relations regarding financial assets. The purpose of the article is to develop scientifically based conclusions about financial legal relations related to the use of financial assets in economic turnover. The work uses dialectical, logical, systematic, analysis and synthesis, formal-legal, comparative-legal and other methods of scientific knowledge. It has been established that the financial assets of an enterprise, institution, organization are a separate group of assets provided in cash or other, mostly intangible goods, containing monetary claims, which have a monetary value and are capable of bringing economic benefits to the state in the process of formation, distribution and use of cash funds (state and non-state) aimed at solving social problems. A financial asset is a cross-industry category. From a material point of view, a financial asset is characterized as a fund of funds of a business entity, from a financial and legal point of view, a financial asset is a source of budget revenues, which in the process of taxation connects the fund of funds of a business entity with public monetary funds. Financial assets for the purposes of tax and legal regulation can be presented as property and property rights. Financial assets include cash and non-cash funds, documentary and non-documentary securities, digital currency, equity instruments, digital financial assets (including hybrid rights), claims arising from various grounds, receivables. It is indicated that business entities conducting business activities are entitled to independently carry out financial activities, after paying taxes and mandatory payments, to dispose of the remaining profit. Understanding the

legal nature and content of financial assets allows systematizing approaches regarding the place in the system of financial legal relations and the use of these resources in economic activity.

Key words: assets, finances, economic turnover, financial activity, legal nature, funds.

Постановка проблеми. Можливість досягнення цілей, що стоять перед державою, у всіх сферах життєдіяльності суспільства визначається величиною фінансових ресурсів. Використання у господарському обороті фінансових активів, найбільш ліквідних та високооборотних, здатних бути засобами інвестування та засобами розрахунків між господарюючими суб'єктами частково замінює та прискорює грошовий обіг. У широкому значенні фінансовими активами є всі активи, здатні швидко звертатися в кошти. У вузькому сенсі термін фінансовий актив нерозривно пов'язаний з поняттям фінансового ринку, який представляє місце купівлі-продажу фінансових ресурсів, сукупність інститутів, які забезпечують їх обіг. Звернення фінансових ресурсів не обмежується спеціалізованими сферами діяльності, воно зачіпає широкий спектр суб'єктів, у тому числі тих, хто не має спеціальної правоздатності у сфері фінансової діяльності.

Стан опрацювання цієї проблематики. Дослідженню фінансових активів у системі фінансових правовідносин присвячено праці вчених-правознавців: О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяка, Л.К. Воронової, П.В. Діхтієвського, І.С. Гриценка, Р.А. Калюжного, А.А. Козловського, В.І. Курила, Є.В. Курінного, М.П. Кучерявенка, І.М. Проць, Н.М. Оніщенко, О.І. Остапенка, А.О. Селіванова, М.М. Тищенко, Я.М. Шевченко, О.Г. Яреми та ін.

Метою статті є дослідження фінансових активів у системі фінансових правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Фінанси організацій, будучи самостійною децентралізованою ланкою єдиної фінансової системи держави, є основним джерелом формування фінансових ресурсів держави. У результаті господарської діяльності підприємств формується внутрішній валовий продукт, національний доход. Фінанси юридичних осіб це не лише самі кошти підприємств та установ, а й відносини, що виникають у процесі діяльності зазначених суб'єктів з приводу утворення, перерозподілу та використання децентралізованих грошових фондів.

До фінансових відносин можна віднести відносини між засновниками та юридичною особою в момент створення, між юридичною особою та іншими суб'єктами господарювання, банками, відносини з державними органами з питань сплати податків, здійснення інвестиційної діяльності тощо. Установи, які ведуть підприємниць-

ку діяльність (далі – суб'єкти господарювання), наділені правом самостійно здійснювати фінансову діяльність. Після сплати податків і обов'язкових платежів розпоряджатися прибутком, що залишився.

Фінансові активи становлять істотну частину активів установи, мають значне розмаїття, що відбивається у різноманітті фінансових відносин, що реалізуються в правових інститутах системи фінансового права.

Фінансовий ринок – сукупність економіко-правових відносин, що виникають між різними суб'єктами, які використовують кошти як засіб накопичення, платежу, кредиту, здійснюють угоди з цінними паперами, похідними та іншими фінансовими інструментами.

Доктринальне поняття «фінансовий інструмент» значно ширше за легальне поняття і за змістом ближче до англійського financial instrument, що включає за законодавством країн Європейського Союзу досить широке коло здатних до обороту фінансово-економічних об'єктів (класичні цінні папери, боргові зобов'язання різного роду, в тому числі публічні, зобов'язальні юридичні документи, розписки, поліси, права).

Грошова вимога представляє фінансовий актив суб'єкта господарювання, тобто відображає економічну сутність фінансового інструменту, який є формою, що забезпечує правову основу існування та обігу такого активу.

Якщо взяти до уваги, що фінансовий ринок представляє систему відносин, що виникають між різними суб'єктами щодо використання фінансових інструментів, основна функція якого полягає у перерозподілі грошових ресурсів, то викладене означає, що фінансовий актив, будучи грошовим ресурсом, забезпечує перерозподіл і є ключовим об'єктом. Фінансово-правових відносин, що виникають під час регулювання фінансового ринку.

Для повноти розуміння природи фінансових активів необхідно дослідити ще одну характеристику фінансового активу – його «стан» у певний час. Станом фінансового активу у цьому контексті слід визнати реальну здатність принести суб'єкту господарювання економічні вигоди.

Незважаючи на переважно економічний зміст цієї проблеми, вона має публічно-правові наслідки. Поняття «проблемні активи» чинне законодавство не містить, незважаючи на те, що сам термін має значне поширення в банківській сфері. Джерелом терміна є банківська сфера, де під проблемними активами розуміють прострочену заборгованість за кредитами [1].

Накопичення банками значного обсягу простроченої заборгованості за кредитами є однією з причин економічних криз. Оскільки банки та банківська система покликані забезпечу-

вати економіку грошима, вирішення проблем банківської системи, платоспроможності банків набуває громадського значення.

Для вирішення завдання урядами країн Європейського Союзу застосовується комплекс заходів щодо боротьби з проблемними кредитами, що перебувають на балансах банків, посилення вимог до достатності капіталу банків, банківського нагляду [2].

В Україні при здійсненні поточного банківського нагляду, метою якого є створення умов, за яких кредитна установа може ефективно управляти ризиками, що виникають у ході діяльності, та з метою забезпечення стійкості банківської системи Національний банк України відповідно до вимог закону «Про Національний банк України», може встановлювати низку обов'язкових нормативів [3]. Дійсність показує, що вдосконалення систем управління відбувається в умовах кризи викликаної військовим втручанням росії у внутрішні справи України, в зв'язку з чим особливо гостро відчувається потреба у використанні досвіду Європейського Союзу [4, с. 353].

У поточній діяльності банків повернення простроченої заборгованості та очищення бухгалтерських балансів від проблемних активів є питанням збереження життєздатності банку, для чого банки нерідко здійснюють заходи щодо передачі таких активів іншим суб'єктам господарювання для подальшого управління таким активом, частково повертаючи заборгованість, що дозволяє покращувати фінансові показники.

Питання проблемних активів виникло у банківській сфері. Такі активи можуть бути у будь-якої установи незалежно від форми власності та галузевої приналежності. На відміну від активів, що мають упредметнену форму, якість фінансових активів, що представляють грошові вимоги, залежить від активних дій боржника, спрямованих на виконання зобов'язання, що тягне за собою суттєвий ступінь невизначеності у можливості отримання економічних вигод у майбутньому у зв'язку з володінням таким активом. Ступінь такої невизначеності має зворотну залежність від спроможності боржника виконати своє зобов'язання належним чином. Факт невиконання грошового зобов'язання боржником має значення для приватних фінансів.

Розуміння якості фінансових активів, що є найбільш ліквідною частиною активів установи та джерелом її грошового капіталу, має важливе значення для розуміння фінансового стану установи. Невиконання фінансових зобов'язань перед суб'єктом господарювання позначається на формуванні фінансового фонду і має негативний ефект для громадських фінансових фондів.

Для коректної оцінки якості фінансових активів суб'єктів господарювання та формування достовірної фінансової звітності стандартами

бухгалтерського обліку встановлено вимогу перевірки фінансових вкладень на знецінення з подальшим формуванням резервів за рахунок фінансових результатів установи.

Фінансові активи – це фінансові ресурси, що становлять сукупність грошових коштів та цінних паперів, прав, вимоги за договорами, які встановлюють між зазначеними сторонами права та обов'язки щодо отримання або сплати грошових коштів, передачі майна чи майнових прав, фінансових інструментів, що перебувають у власності установи.

Фінансовий актив – це документ чи договір, який має грошову вартість, відбиває пов'язані з ним майнові права, може самостійно звертатися над ринком і бути об'єктом купівлі-продажу чи інших угод, служить джерелом отримання доходу, виступаючи різновидом грошового капіталу.

У науковій літературі виділяють такі характеристики фінансового активу: правова визначеність; оборотність; стандартність; ліквідність; ризик.

Незважаючи на наявні відмінності у визначеннях, звертає увагу загальний критерій: фінансові активи припускають наявність права отримання грошових чи іншого фінансового активу. Аналогічний критерій є і в МСФЗ (IAS) 32 «Фінансові інструменти: подання»: актив з погляду МСФЗ – це економічний ресурс, контрольований організацією в результаті минулих подій [5].

Економічний ресурс – це право, яке має потенціал створення економічної вигоди. Економічна наука розглядає фінансовий актив насамперед як ресурс установи, яка внаслідок залучення до господарського обороту стає джерелом грошового капіталу. Майнові відносини, що виникають у зв'язку з участю фінансових активів у господарському обороті реалізуються у формі укладання цивільно-правових угод, є предметом регулювання норм приватного права.

Норми цивільного права опосередковують суспільні відносини, що виникають при формуванні фондів коштів суб'єктами, які діють на праві приватної власності; вони опосередковано впливають на функціонування фінансової системи країни. Від стійкості кожної ланки, що входить до фінансової системи, залежить стійкість системи на що вказано у Стратегії економічної безпеки України [6, с. 389].

Стосовно фінансових активів можна сказати, що дана група активів найбільше залучена до процесів, пов'язаних з функціонуванням державних фінансів, безпосередньо впливає на фінансову систему країни, під якою розуміють сукупність фінансових інститутів, кожен з яких сприяє утворенню та використанню відповідних грошових фондів. Поняття «фінансові активи»

у вітчизняній економічній літературі не набуло широкого поширення, переважно воно використовується фахівцями у сфері фінансів, що підтверджує відсутність розвиненої практики використання цього виду активів у діяльності вітчизняних підприємств [7, с. 127].

З економічної точки зору фінансові активи суб'єкта господарювання є джерелом формування децентралізованого грошового фонду, який за певних умов стає складовим елементом фінансової системи держави. Фінансова система включає фонди коштів: державні фінанси; фінанси суб'єктів господарювання; місцеві фінанси; фонди страхування; кредит (державний та банківський).

Наявність значного впливу фінансових активів на публічні інтереси зумовлює регулювання відносин, об'єктом яких є такі активи, нормами публічного права. Можна зробити висновок – незважаючи на те, що фінансові активи утворюють приватні фінанси, підпорядковані ринковим законам та правилам, до відносин, об'єктом яких є такі активи, застосовуються цивільно-правові та публічно-правові методи регулювання. Таке регулювання застосовується виключно до фінансових активів або відносин, що виникають у зв'язку із здійсненням операцій із фінансовими активами. Цивільні правовідносини часто обтяжені публічним інтересом.

Цивільно-правове розуміння майнових відносин розкривається в основному через сукупність повноважень володіння, користування, розпорядження, тоді як податкове право спрямоване на законне обмеження права власності суб'єктів та на одночасне формування публічної власності.

Якщо будь-які майнові відносини, мають цивільно-правову реалізацію, найчастіше тягнуть податкові наслідки, то щодо фінансових активів публічний інтерес реалізується з особливості правової природи фінансового характеру.

Не можна встановити єдину послідовність чи пріоритет застосування норм приватного чи публічного права. У разі податкових правовідносин норми податкового законодавства регламентуватимуть порядок визначення розміру податкового обов'язку, тоді як норми валютного регулювання, що мають заборонний чи обмежувальний характер, фактично утворюють перешкоду для укладання та подальшого виконання цивільно-правових угод [8; 9]. У разі державних запозичень норми публічного права будуть передумовою застосування норм цивільного законодавства.

Ця обставина свідчить про багатофакторний вплив норм публічного права на правовідносини, що породжуються фактом володіння фінансовими активами, незважаючи на суттєву

цивільно-правову складову такого володіння. Згадана багатофакторність проявляється щодо суб'єктного складу учасників правовідносин із фінансовими активами.

Суб'єктом фінансових правовідносин є реальний учасник конкретного правового відношення, має суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Обов'язковим суб'єктом фінансових правовідносин є публічний суб'єкт – публічно-правове утворення (держава, місцеве адміністративно-територіальне утворення) чи інший суб'єкт, наділений законом чи нормативно-правовим актом публічною функцією у сфері фінансів.

Таким публічно-правовим утворенням є держава в особі органів влади, таких як Міністерство фінансів України та підвідомчі йому податкові органи, Державна казначейська служба, Національний банк України, органи Державної служби фінансового моніторингу.

Держава реалізує повноваження через уповноважені органи, наприклад, банківські установи, які виконують функції агентів валютного контролю та інші. Стосовно фінансових правовідносин, об'єктом яких є фінансові активи, обов'язковим суб'єктом стає суб'єкт господарювання. Фінансові активи формують приватний фінансовий фонд, що стає джерелом утворення публічних фінансових фондів.

До суб'єктів господарювання можна віднести прибуткові та у випадках визначених законом неприбуткові установи, включаючи бюджетні. Власником майна та фінансових коштів цих установ залишається публічно-правове утворення, навіть якщо установа отримує доходи від своєї діяльності. У сфері фінансових правовідносин за участю державних установ чільна роль бюджету у здійсненні фінансової діяльності названих установ проявляється у тому, що його питома вага у сумарних обсягах фінансування перевершує всі інші джерела, разом узяті, та у тому, що бюджет є регулятором розподільчих відносин і відносин, що утворюють фонди.

Утворюючи грошовий фонд державної (комунальної) установи з метою фінансування витрат, несення яких пов'язане з виконанням державних (комунальних) завдань, держава (місцеве адміністративно-територіальне утворення) формує основне фінансове джерело для забезпечення життєдіяльності установи, а оскільки це джерело переважно має грошовий характер, то можна розглядати у широкому значенні як фінансовий актив державної (комунальної) установи.

Дані джерела можуть формувати грошовий фонд, який фактично відокремлений від бюджетних джерел, проте має публічно-правове значення, оскільки обумовлений його цільовим використанням – виконанням державного (ко-

мунального) завдання, може бути джерелом формування публічного грошового фонду.

Цей фінансовий фонд утворюється з допомогою фінансових активів установи у вузькому розумінні. Перелік фінансових активів бюджетних установ визначено у Стандарті бухгалтерського обліку державних фінансів 13 «Фінансові інструменти» та включає: кошти та їх еквіваленти; обумовлене договором декларація про отримання частки у чистих активах юридичної особи (об'єкта інвестування); право за договором отримання коштів чи іншого фінансового активу з іншого боку договору; право за договором щодо обміну фінансовими активами [10].

Висновки. Фінансові активи утворюють грошовий фонд суб'єктів господарювання, що в першу чергу представляють складову приватних фінансів. Нерозривний зв'язок з грошима, робить суттєвим елементом фінансово-правових відносин фінансові активи. Це знаходить відбиток у різних правових інститутах системи фінансового права. Наявність зв'язку між приватними та публічними фінансами зумовлює застосування до відносин, об'єктом яких є фінансові активи, норм та методів приватноправового та публічно-правового регулювання. Не можна визначити єдину послідовність чи пріоритет застосування норм приватного чи публічного права. Їхнє застосування залежить від виду фінансових правовідносин, об'єктом яких є фінансові активи. У разі державних запозичень норми публічного права будуть передумовою застосування норм цивільного законодавства. Ця обставина свідчить про багатофакторний вплив норм публічного права на правовідносини, породжені фактом володіння фінансовими активами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрос С.В., Герасимчук В.Г. Механізм врегулювання проблемних банківських кредитів в умовах війни. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 1 (65). С. 12–25.
2. Директива 2013/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 червня

2013 року про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд по відношенню до кредитних установ та інвестиційних фірм, що вносить зміни до Директиви 2002/87/ЄС та припиняє дію Директиви 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-13#Text.

3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/679-14>.
4. Проць І.М. Особливості правової регламентації фінансової системи у сучасному світі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2022. Випуск 70. С. 353–358.
5. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.
6. Проць І.М. Нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 385–390.
7. Єремян О., Єрмоленко Т. Фінансові активи підприємства як об'єкт бухгалтерського обліку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 1. С. 126–132.
8. Ярема О.Г. Фінансово-правове регулювання валютної системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 322–331.
9. Проць І.М. Принципи здійснення валютного контролю в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 296–300.
10. Про затвердження Змін до деяких національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 07.11.2023 р. № 624. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2010-23#Text>.